

FRANZ KAFKA

3. 7. 1883 - 3. 6. 1924

Franz Kafka je jedním z nejvýznamnějších prozaiků první poloviny 20. století. Jeho romány, novely, povídky a korespondence se staly světově proslulými zejména po druhé světové válce. Franz Kafka byl dobrý, klidný, nenápadný, plachý, laskavý, svědomitý, obětavý, skromný, moudrý, mlčenlivý člověk. Tak se alespoň na jeho portrétu shoduje většina těch, kdo ho blíže znali. Jeho snahou zřejmě bylo „být jako ostatní“, nelišit se, nevydělovat se. „Nepodléhal předsudku, že musí jít s obecným míněním, ani předsudku, že musí jít stůj co stůj proti němu,“ píše o něm přítel nejbližší, Max Brod. „Nejpotěšitelnější bylo, že byl naprosto neparadoxní, ba protiparadoxní. Jeho úsudek měl cosi elementárně prostého, užitečného, zřejmého. Byl lehký a jistý, ačkoli ho vyslovoval opatrně, a velice rád, přímo vášnivě rád přiznával, že se mýlí.“

Franz Kafka se narodil 3. července roku 1883 v Praze v zámožné židovské rodině na Starém Městě, kde také strávil převážnou část svého života. Žil v citové závislosti na svých rodičích, které miloval a zároveň jimi pohrdal - jeho otec Hermann Kafka, obchodník galanterním zbožím, byl v Kafkových dílech popsán jako patriarchální despota. Na rozdíl od nich byl on sám velmi silně intelektuálně založen, s jistou zmenšenou dávkou životní energie, zato se zjemněnými smysly a zvýšenou vnímavostí. Myšlenkově se nacházel v pozici jaksi na okraji a pokraji, v rozpoložení mezi pocitem provinění a protestu, spojeným s úsilím o lidské emancipování.

Franz Kafka studoval na německém humanitním gymnáziu v paláci Kinských. Ze spolužáků na gymnáziu si vybral uzavřený a plachý Kafka jen málo přátel. Z osobností později veřejně známých to byl především Hugo Bergmann, profesor univerzity v Jeruzalémě, Felix Příbram, dále pozdější filosof Emil Utitz a také nejstarší bratr Egona Erwina Kische, německo-nacionální novinář a literární historik Paul Kisch. Nejlepším přítelem ve středoškolských letech mu byl Oskar Pollak, později známý historik umění. V roce 1901 se Kafka zapsal na pražskou německou univerzitu, kde se chtěl věnovat studiu chemie, ale již po dvou týdnech a v souladu s přáním svého otce

přešel na právnickou fakultu. V té době se Kafkův hlavní zájem soustřeďuje již stále víc na literární tvorbu. Z jeho prvních literárních pokusů se nezachovalo nic a z jeho celé tvorby je až do roku 1912 jen velmi málo. V zimě 1902-1903 se seznámil se studentem práv, o rok mladším Maxem Brodem, který se stal jeho nejbližším přítelem na celý život. Roku 1906 Kafka úspěšně studium dokončil a obdržel právnický titul. Bylo mu 23 let a touto dobou již pracoval v advokátní kanceláři. Po promociích nastoupil roční praxi u trestního a pak civilního soudu v Praze. Stálé místo si našel dva roky po skončení studií v Dělnické úrazové pojišťovně, kde jako právník pracoval trpělivě čtrnáct let až do doby, kdy ho zákeřná choroba donutila k opakovaným pobytům v sanatoriích a k předčasnému odchodu do důchodu v 39 letech. Zaměstnání v úrazové pojišťovně se mu zdálo žádoucí jednak proto, že jej existenčně osamostatňovalo vůči otci a že nesouviselo s literaturou, a jednak proto, že mu poskytovalo dost volného času k psaní. Po této stránce byl tedy jeho život rozdělen tak, že se nikde necítil plně doma, ani jako úředník, ani jako spisovatel, což byl pouze odraz jeho celkové životní situace: národnostně nepatřil ani k Němcům ani k Čechům, po stránce víry se rozešel s náboženstvím svého otce a jiné nenašel (a ani nehledal), cítil se cizincem ve vlastní rodině. Svou rodinu založit se nikdy neodhodlal, byl nemocný mezi zdravými, nedovedl natrvalo přijmout za svůj ani jeden hotový model řešení své životní problematiky.

V roce 1912 se Kafka seznámil s Felice Bauerovou, se kterou se r. 1914 zasnoubil, avšak v témže roce zasnoubení zrušil. Roku 1917 se s ní zasnoubil podruhé. Když se u něho projevila otevřená TBC, zasnoubení zrušil znovu. Od roku 1919 se léčil v různých sanatoriích, např. v Meranu, Matliarech, Špindlerově Mlýně, Graal-Müritzu. V několika dopisech se Kafka snažil vylíčit příčinu vzniku své choroby z psychologické krize: „*Mnohdy se mi zdá, jako by se mozek a plíce bez mého vědomí smluvily. „Tak to dál nejde,“ řekl mozek a po pěti letech byly plíce připraveny přijít na pomoc.*“ V roce 1919 se zasnoubil s Julií Vohryzkovou. Zásnuby zrušil roku 1920, tehdy se seznámil s Milenou Jesenskou. Roku 1923 se přestěhoval do Berlína, kde se seznámil s Dorou Dymantovou. Všechny tyto skutečnosti ovlivňovaly Kafkovu osobnost a Kafkova osobnost vytvářela jeho dílo, v němž se odrážel jeho vnitřní svět a prolínal se s jeho životem. Není jistě náhodné, že dva nejzávažnější Kafkovy milostné vztahy, které jsou doloženy bohatými soubory jeho dopisů, se odehrály téměř výhradně v korespondenci.

Felice Bauerová a později i Milena Jesenská často Kafkovi navrhovaly, aby se s nimi osobně sešel. Kafka jejich návrhy zpravidla pod různými záminkami odmítal, neuvedl však patrně jednu z rozhodujících námitek: že totiž k řešení nějaké konfliktní situace, o níž v takovém případě zpravidla šlo, se cítí mnohem jistější v písemném projevu než ve vzrušeném rozhovoru tváří v tvář. Kafka pokládal písemný projev za sobě vlastní způsob vyjádření. To dokazuje, že jeho psaní znamenalo mnohem víc, než „*dělán**í literatury*“ nebo i uměleckou tvorbu. Podobným způsobem lze posuzovat i Kafkovy deníky. Nejsou to nějaké diáře, do nichž by si zaznamenával v určitém sledu vnější události svého života, ale spíše písemně zafixované části vnitřní samomluvy, rozhovory se sebou samým, které velmi často vyústily do skicy nebo fragmentu nového uměleckého díla.

Kafka trpěl notorickou nespavostí. I když trávil mnoho času v posteli, zejména po akutním propuknutí tuberkulózy, spal jen málo. Proto psal v noci. I když pro něj bylo psaní nadměrně vysilující, bylo pro něj současně velikou rozkoší, protože v něm byl nejjistější, nejsebevědomější. Kafka sám vysvětluje způsob svého psaní jako formu očisty, jako zbavování se tíživých představ psaním. Max Brod ve své knize o Franzu Kafkovi píše, že „*kdo pozorně čte Kafkovo dílo, znovu a znovu tou temnou slupkou, nahlíží do toho zářícího či spíše mírně vyzářujícího jádra. Na povrchu je rezervovanost, zoufalství v tom, co se vypráví ale klid a zevrubnost, s nimiž se vypráví, 'akribismus' zamilovaný do detailu, tedy do reálného života a věrného spodobnění, humor v zhuštěné, často jakoby zkratkovité stavbě věty, v tolika stylistických obratech, to všechno už formou odkazuje k tomu 'nezničitelnému' v Kafkovi a vůbec v podstatě člověka, jak je poznal.*“

Za Kafkova života vyšlo jen šest jeho prací. Nejranější práce sám zničil. Stejný osud měl podle jeho přání postihnout i pozůstalost. Max Brod jako vykonavatel Kafkovy závěti vydal jeho dílo v rozporu s básníkovým přáním. Jeho zásluhou vyšly posmrtně jeho nejzralejší práce, i když některé zůstaly nedokončené. Prvním dochovaným Kafkovým dílem je povídka ***Popis jednoho zápasu*** (knižního vydání se dočkala až v roce 1936), kterou napsal přibližně ve svých dvaceti letech, tedy roku 1904. Je to neurčitý příběh zabývající se mezilidskými vztahy. Tak jako v dalších Kafkových pracích je vše fantastické, ovšem není to čistá fantazie a fikce, platí zde

logika snů, nejde o velké metafory, význam obrazů zde spočívá v nich samých. Povídka také bývá označována jako brána do Kafkova světa a název povídky zároveň charakterizuje celé jeho dílo, přičemž je to hlavně jeho osobní zápas, který svádí proti „dnešnímu“ podivně uspořádanému a omezenému světu. První Kafkovou otištěnou prací je osm skic s titulem *Rozjímání* (1913), vydaných v časopise Hyperion v roce 1908. Kniha je útlým souborem drobných próz z mladšího období - těch co Kafka nespálil. Autorův jazyk je zde ještě překvapivě hravý v kontrastu s asketickou přesností jazyka jeho pozdějších děl, je též hloubavý a někdy i těžko proniknutelný a pochopitelný. V letech 1912-1914 pracoval Kafka na románu *Nezvěstný*, který nedokončil. Vyšel posmrtně s titulem *Amerika* v roce 1927 (v roce 1957 byl zdramatizován). První kapitola z něj vyšla v roce 1913 s titulem *Topič* a byla odměněna Fontanovou cenou. Román *Amerika* vypráví příběh šestnáctiletého chlapce, kterého rodiče z trestu poslali do Ameriky a jenž bezmocně hledá zakotvení v té zemi divných zvyklostí a čistě obchodního vztahu k člověku. Kafka zde promítl mnoho ze svých životních zážitků, zejména ze svého postavení v otcovském domě, kde otec nepřál jeho literárním sklonům.

Podle samotného Kafky jeho skutečná tvorba začíná novelou *Proměna* (1915) a prózou *Ortel* (1916), která byla patrně Kafkovým nejmilovanějším dílem. Kafkova tvorba vzniklá po roce 1914 má svou tematikou nejbližší k jeho právnickému vzdělání a byrokratické praxi doby – to vše je promítnuto do absurdity básnického vidění. Novela *Proměna* je náročný groteskní příběh obchodního cestujícího, proměněného v nestvůrného brouka, který se své rodině, jíž byl dosud oporou a živitelem, stane obtížným a posléze přímo odporným. V tomto díle lze výrazně spatřit Kafkův styl, kdy postavu ihned přivede do neskutečné situace, v níž zůstává a snaží se s ní nejen vyrovnat, ale chce ji proniknout, a hlavně, chce žít, přičemž většinou po tomto boji následuje smrt. *Ortel* Kafka skutečně považoval za svůj umělecký průlom, je pravděpodobné, že je autorovým vyznáním, snad snem. Je příběhem, v němž senilní otec donutí svého dospělého syna k sebevraždě tím, že odhalí lži, které provázejí synovo soužití s okolím. Poté, kdy ho jako by celou dobu sledoval a kontroloval, vysloví ortel. Vše se jeví tak, jako by synovy prohřešky byly jen výmyslem

poblouzněného otce, jako by byly jen snem. Nakonec však dochází k prudkému závěru, kdy po otcových slovech : "*Odsuzuji tě teď ke smrti utopením !*", syn skočí z mostu.

Vrcholem Kafkovy tvorby je novela *V kárném táboře* (1919) a román *Proces* (1925, zfilmován 1962), který sice byl doveden do konce, text však neměl definitivní podobu. Novela *V kárném táboře* popisuje příběh badatele, který přichází do izolované kolonie a má v doprovodu důstojníka z dob starého velitele posoudit, jak se zde vykonává právo. V centru příběhu je tedy nadcházející vykonání rozsudku nad vojákem, odsouzeným pro neposlušnost a urážku představeného, prostřednictvím nového aparátu. V románu *Proces* se chce hrdina bránit proti maloměšřáctví, chce však být jedním z členů této společnosti, chce dojít uznání v bydlišti, před úřady. Za narůstajícího tlaku se nepokusí o odpor, poznává nelidskost okolností, nerevoltuje však a podřídí se až k sebezničení. V roce 1919 vyšly povídky se společným názvem *Venkovský lékař*. Posledním velkým Kafkovým dílem je nedokončený román *Zámek* (1926), který byl napsán v letech 1921-1922 (Brod ho zdramatizoval v roce 1953). Román vznikl dva roky před autorovou smrtí, v době nepříznivé a těžké, plné depresí, a představuje velkolepé podobenství lidské situace ve světě. Vystihuje existenci člověka v jejím plahočení za poznáním smyslu tohoto mechanismu, v němž je zakleta. Podle B. Brechta je v románu *Zámek* „*kafkovské odcizení vlastně údivem člověka, který se cítí být zatažen do přesunů ve všech vztazích, aniž se sám sobě dokáže přizpůsobit novým pořádkům*“. V závěrečném roce Kafkova života vyšla próza *Umělec v hladovění* (1924), na jejíchž korekturách pracoval Kafka ještě krátce před smrtí. K posmrtně vydaným pracím patří i *Deníky* (1937 – výběr), *Deníky 1910-1923* (1951), několik vydání povídek *Svatební přípravy na venkově a jiná próza z pozůstalosti* (1953), *Povídky* (1964), kniha *Aforismy* (1968), *Spisy a fragmenty z pozůstalosti I, II* (1992 a 1993) a různá vydání korespondence – *Dopis otci* (1952), *Dopisy Mileně* (1952), *Dopisy 1902-1924* (1958), *Dopisy Felicii* (1967), *Dopisy Ottele a rodině* (1974), *Dopisy rodičům z let 1922-1924* (1990) a *Dopisy otci a jiné nepublikované prózy* (1996).

Dlouho Kafkovi nikdo nerozuměl, byl zahalen v uměleckém tajemství, byl chápán jako básník strachu a chaosu doby, prorok budoucích pohrom. Říká se, že Franz Kafka byl mužem bolesti. Narodil se do doby předělu, žil v čase plném otřesů, poznamenaném zhroucením dosavadních hodnot. Kafka sám byl přímo postižen

především dlouhotrvajícím onemocněním. To, že jeho stěžejní díla jsou nedokončená, tedy otevřená a nikoliv dokonalá, svědčí o tomto pesimismu a zároveň o bezvýchodnosti Kafkových děl, kdy se autor nemůže spokojit s žádným jednoznačným rozřešením. Kafkovy romány dávají tedy čtenáři rozličné možnosti vlastní interpretace, aniž by to však autor předem zamýšlel. To, že romány neexistují v podobě považované autorem za konečnou, je též jistým výrazem doby, která východiska pro život teprve hledá. Kafka věděl, proč žádal svého přítele Maxe Broda, aby rukopisy jeho nedokončených románů spálil. Sám k tomu řekl: *„Lidé by všechno jen špatně pochopili a já už bych se nemohl bránit.“*

Franz Kafka zemřel 3. června roku 1924 ve svých čtyřiceti jedna letech v rakouském sanatoriu na následky sedm let trvající tuberkulózy. Pochován byl 11. 6. 1924 na Novém židovském hřbitově v Praze na Olšanech. U příležitosti jeho úmrtí napsala v nekrologu Milena Jesenská o Kafkově osobní problematice ve vztahu k jeho dílu: *„Byl plachý, úzkostlivý, mírný a dobrý, ale knihy psal kruté a bolestné. Svět viděl plný neviditelných démonů, kteří mlčí a rvou člověka nechráněného. Byl příliš jasnovidný, příliš moudrý, aby dovedl žít, příliš slabý, aby bojoval slabostí ušlechtilých, krásných lidí, kteří nedovedou podstoupit boj se strachem před nedorozuměním, nelaskavostmi, intelektuální lží, vědoucí předem, že jsou bezmocní, a podléhajíce tak, že zahanbují vítěze. Znal lidi, jako je dovedou znát jen lidé veliké nervové citovosti, kteří jsou samotní a vidí až prorocky člověka z jediného zákmitu tváře. Znal svět neobyčejně a hluboce, sám byl neobyčejným a hlubokým světem. Všechny jeho knihy líčí hrůzy tajemných nedorozumění, nezaviněných vin mezi lidmi. Byl člověkem a umělcem tak úzkostného svědomí, že doslechl i tam, kde druzí, hluší, cítili se bezpečni.“*